

ПРАВО НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ У КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ПРИСТРОЇВ ДИСТАНЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ ТА СИСТЕМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ВІДЕОСПОСТЕРЕЖЕННЯ

© Пунда О.О., 2013

Досліджуються питання здійснення права на свободу пересування. Дано оцінку перспектив правового регулювання використання електронних пристроїв контролю. Запропоновано визначення електронного пристрою дистанційного контролю пересування.

Ключові слова: право на свободу пересування, використання електронних пристроїв, дистанційний контроль, правове регулювання.

О.О. Punda

State Research Institute of customs

THE RIGHT TO FREEDOM OF MOVEMENT AND THE USAGE OF ELECTRONIC DEVICES FOR SUPERVISORY CONTROL

© Punda O.O., 2013

In this article the problems of the right to freedom of movement have been researched. The evaluation of the prospects of the legal regulation of the usage of electronic devices for supervisory control has been done. A definition of an electronic device for supervisory control has been proposed.

Key words: right to freedom of movement, usage of electronic devices, supervisory control, legal regulation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. До групи прав, що опосередковують окремі прояви свободи поведінки особи, належить особисте немайнове право фізичної особи на свободу пересування. Зміст цього права окреслено у ст. 313 ЦК України. Так, ця правова норма містить посилання на загальний принцип, що фізична особа має право на свободу пересування.

Право на свободу пересування включає в себе такі складові елементи: право вільного пересування без контролю (супроводу) територією України та за її межами; право на виїзд за межі України та на безперешкодне повернення (для громадян); правова гарантія унеможливлення видворення (право на захист від видворення); правова гарантія захисту від безпідставного та необґрунтованого обмеження права на свободу пересування та правові гарантії особливих умов доступу на окремі території публічного та приватного характеру.

Визначені в ст. 313 ЦК України права людини, що стосуються свободи перебування, включають як органічний елемент і право на вільний вибір місця її проживання (перебування).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасне законодавство радикально розширило сферу правового впливу у частині регулювання суспільних відносин щодо благ нематеріального характеру як об'єктів цивільного права. Загалом ступінь наукового

розроблення проблеми особистих немайнових прав людини є доволі високим, про що свідчить масив публікацій теоретичного та практичного характеру. У той самий час динамізм відносин у сфері особистих немайнових прав людини, нові технологічні розробки, винайдення нових напрямків та способів їхнього застосування приводять до необхідності адекватного сучасного та перспективного врегулювання цих відносин.

Серед сучасних вітчизняних наукових досліджень, що розглядають проблематику особистих немайнових прав загалом та особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, необхідно назвати таких авторів та їхні наукові праці: Л.В. Малюга “Особисті немайнові права фізичних осіб в цивільному праві: теоретичні основи та проблеми правового забезпечення” (2004); Л.В. Федюк “Система особистих немайнових прав у цивільному праві” (2006); Н.О. Давидова “Цивільно-правова охорона особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її природне існування” (2005); Л.В. Красицька “Право громадян України на життя, здоров’я, свободу і особисту недоторканність” (1999); В.І. Бобрик “Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб” (2004); С.І. Чернооченко “Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб в Україні” (2000); Р.О. Стефанчук “Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві” (2007).

Аналіз сучасних наукових розробок констатує прикру відсутність широкого наукового інтересу до здійснення окремих особистих немайнових відносин, що забезпечують соціальне буття фізичної особи, серед яких є і право на свободу пересування.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження – оцінити перспективність правового регулювання використання електронних пристроїв контролю пересування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закріплення цивільних особистих немайнових прав у законодавстві відображає євроадаптаційний напрямок реформування вітчизняної правової системи. Річ у тому, що зміст ст. 313 ЦК України відтворює положення Протоколу № 4 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод (євроконвенції), який гарантує деякі права і свободи, що включені до Конвенції та Першого протоколу до неї від 16 вересня 1963 р., підписаного представниками держав-членів Ради Європи у Страсбурзі.

Зокрема, у зазначеному протоколі містяться такі правові гарантії свободи пересування: по-перше, – це заборона позбавлення волі особи лише на підставі неспроможності виконати своє договірне зобов’язання; по-друге, – це заборона вислання громадян через застосування цього заходу в індивідуальному або колективному порядку (так само, як і заборона колективного вислання іноземців); по-третє, – це заборона позбавлення громадянина права в’їзду на територію держави свого громадянства; і нарешті, четверте, принципове положення — окреслення особливих умов обмеження права на свободу пересування, до яких належать лише ті, що передбачені законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах громадської або національної безпеки, для забезпечення громадського порядку, для охорони здоров’я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших осіб.

Питання регулювання свободи пересування розглядає також ст. 1 (процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців), вміщена у Протоколі № 7 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод від 22 листопада 1984 р. До зазначених процедурних гарантій належать такі: іноземець, який законно проживає на території держави, не може бути висланий за її межі інакше, як на виконання рішення, прийнятого відповідно до закону, і повинен мати можливість наводити аргументи проти свого вислання, вимагати перегляду своєї справи, бути представленим з цією метою перед компетентним органом або перед особою чи особами, призначеними цим органом; іноземець може бути висланий до здійснення вищезазначених прав, якщо таке вислання є необхідним в інтересах публічного порядку або зумовлюється міркуваннями національної безпеки.

Проте положення ст. 313 ЦК України містять правові норми, що “опосередковано” закріплюють згадані правові гарантії здійснення свободи пересування. Безпосередньо вони відображені у вищенаведених міжнародно-правових актах, у ст. 33 Конституції України, а їхнє

цивільно-правове втілення (пов'язане з особливостями цивільно-правових відносин) міститься у досліджуваній нами ст. 313 ЦК України.

М. І. Хавронюк зазначає: “За ст. 33 Конституції України свобода пересування і право на вільний вибір місця перебування належить кожній людині, яка на законних підставах перебуває на території України, і включає у себе:

- а) свободу пересування територією України;
- б) право на вільний вибір постійного чи тимчасового місця проживання на території України;
- в) право вільно залишати територію України;
- г) право громадянина України у будь-який час повернутися в Україну.

Перші три складові права на вибір місця перебування можуть бути обмежені законом (але не підзаконним актом). Четверта складова будь-яким обмеженням не підлягає” [1].

Далі вказується, що фактично одне обмеження останнього з зазначених елементів існує, “і відповідність його Конституції України нами ставиться під сумнів”. Йдеться про положення ст. 29 закону України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”.

Загалом на виняткову актуальність цивілізованого регулювання права кожної особи на місце проживання та права особи на свободу пересування наголошується у багатьох сучасних дослідженнях [2, с. 59; 3]. У конституційно-правовій сфері зазначене питання розглядає положення закону України “Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні” від 11 грудня 2003 р. [4].

Почнемо із взаємозв'язку між цивільним та конституційним правом. Органічність такого зв'язку демонструє положення ст. 26 (обсяг правоздатності фізичної особи) ЦК України. Відповідно до частини другої цієї статті фізична особа (людина як учасник цивільних відносин) має усі особисті немайнові права, встановлені Конституцією та Цивільним кодексом. Крім того, згідно з частиною четвертою цієї статті, фізична особа здатна мати інші цивільні права, що не встановлені Конституцією України, Цивільним кодексом України, іншими законами, якщо вони не суперечать закону та моральним засадам суспільства.

Зрозуміло, що фізична особа є носієм відповідних обов'язків, на неї поширюються гарантії та особливі умови або обмеження особистих немайнових прав.

Особистий характер відносин, відсутність економічного змісту благ, що покладенні в основу цих особистих немайнових прав, вносять складність у їх позитивне цивільно-правове регулювання. Проте існування труднощів щодо регулювання відносин, зумовлених реально-фактичними формами здійснення особистих немайнових прав, не може бути підставою відмови від спроб налагодити механізм цього регулювання.

Доречно згадати, що конституційне право (в тому числі і на прикладі права на свободу пересування) також не має можливості охопити своїм впливом регламентування усіх процедур здійснення основних прав. Головним його завданням є визначення загальних правових засад та гарантій реалізації окремих прав громадян.

Відносини з приводу здійснення права на свободу пересування у системі координат приватного права загалом виходять за межі впливу загальних приписів конституційно-правових норм. А це дає нам можливість говорити про доцільність і доречність їх цивільно-правового регулювання.

Зазначене пояснює також той факт, що обмеження та особливі умови здійснення права на свободу пересування зосереджені у сфері публічно-правового регулювання.

Сьогодні активним впливом на вищезазначені відносини, крім норм конституційного права (та таких охоронних публічних галузей, як кримінальне та адміністративне), відзначається право екологічне (особливо у сфері права екологічної безпеки). Екологічне право також містить ефективний механізм охорони та захисту життя, здоров'я та безпеки людини публічно-правового характеру.

Ця “подвійна” публічно- та приватноправова природа відкриває можливість цивілістичного регулювання відносин з приводу здійснення права на свободу пересування у сфері приватного життя окремої особи у частині, не охопленій публічним регулювальним впливом.

Тобто на прикладі права на свободу пересування можна продемонструвати органічну взаємодію між публічно-правовими та приватноправовими механізмами правового регулювання: конституційне право визначає загальний зміст цього права; кримінальне, адміністративне, екологічне — окреслюють імперативні обмеження та особливі умови його здійснення; цивільне право акцентує увагу на способах захисту та окремих моделях його здійснення. На останньому елементі наголосимо окремо.

Наведемо слова Є.О. Суханова: “Такі відносини, як і нематеріальні, невідчужувані блага особи, що лежать у їх основі, в першу чергу захищаються цивільним правом, усіма властивими йому засобами. Наприклад, їх володільцям надаються можливості подання судових позовів про припинення дій, що порушують їх немайнові права та інтереси (спростування недостовірної інформації, компенсація моральної шкоди). Реальні форми використання вказаних нематеріальних і невідчужуваних благ у більшості випадків виключає їх повноцінне цивільно-правове регулювання, тому що носить суто фактичний характер ... Створити систему змістовних, “позитивних” правил, які встановлюють самостійний цивільно-правовий режим названих об’єктів, ... законодавцеві (російському – О.П.) поки що не вдається. Незважаючи на це, у теоретичній літературі у наш час панує точка зору про те, що особисті немайнові відносини не лише захищаються, але і регулюються цивільним правом, представляючи невід’ємну і повноцінну частину його предмета” [5, с. 44].

Як зазначають українські дослідники особистих немайнових прав, особисті немайнові права стали самостійним предметом позитивного цивільно-правового регулювання: “Тепер особисті немайнові права підлягають захисту у приватному порядку, наділені позитивним змістом, що надає їх носіям можливості їх здійснювати шляхом учинення активних дій, а в разі порушення захищати на свій розсуд за допомогою засобів цивільного права” [6, с. 240].

Що ж до права на свободу пересування як особистого немайнового права фізичної особи, то можливість його регулювання цивільно-правовими засобами та виняткова значущість підкреслюється загальними засадами цивільного законодавства. Річ у тому, що загальні принципи цивільного права органічно детермінуються елементами свободи пересування (наприклад, принципи свободи договору або принципи вільного руху капіталів, товарів та послуг на території України (останній закріплений у ст. 6 Господарського кодексу України).

Право на свободу пересування регламентується також у сімейному та земельному законодавстві. Так, Сімейний кодекс України встановлює особливі вимоги щодо місця реєстрації шлюбу (ст. 33 СК України); у ст. 56 СК України (право дружини та чоловіка на особисту свободу) вказано, що дружина та чоловік мають право на вибір місця свого проживання; у ст. 153 СК України (право батьків та дитини на спілкування) закріплено правову норму, відповідно до якої мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування, зокрема, якщо хтось із них перебуває у надзвичайній ситуації (лікарні, місці затримання та позбавлення волі тощо); ст.ст. 158–162 СК України акцентують увагу на визначенні *місця проживання дитини*, порядок вирішення спору щодо цього та правові наслідки протиправної поведінки під час визначення місця проживання малолітньої дитини.

В подібний спосіб це право присутнє і у випадках вирішення питань влаштування дитини, батьки якої позбавлені батьківських прав (ст. 167 СК України); при побаченнях дитини з матір’ю, батьком, які позбавлені батьківських прав (ст. 168 СК України); при відібранні дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав (ст. 170 СК України).

У ст. 99 (види права земельного сервітуту) Земельного кодексу України закріплено, що власники або землекористувачі земельних ділянок можуть вимагати встановлення таких земельних сервітутів, пов’язаних із здійсненням права на свободу пересування: право проходу та проїзду на велосипеді; право проїзду на транспортному засобі наявним шляхом; право прогону худоби наявним шляхом.

Особливі умови здійснення права на свободу пересування визначені також законом України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” від 23 грудня 1993 р. [7] та законом України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”, від 23 грудня 1993 р. [8].

Також вітчизняне законодавство не приділяє уваги питанням фактичного використання електронних пристроїв контролю за пересуванням громадян. Сучасні технічні пристрої електронного контролю пересування набувають виняткового поширення, задовольняючи не лише інтереси охорони громадського порядку, але й суто приватні потреби окремих осіб, які бажають контролювати пересування інших. Наприклад, інноваційна система контролю переміщення й охорони вантажів “Слідопит-У”, яка являє собою мобільну охоронну систему, яка забезпечує дистанційний контроль несанкціонованого розкриття вантажу з прив’язкою до місця і часу, забезпечувану супутниковими радіонавігаційними системами ГЛОНАСС/GPS за допомогою GSM. Система здійснює дистанційний контроль місця розташування (точність визначення географічних координат до 5 м) і цілісності будь-яких видів тари, застосовуваної для перевезення вантажів автомобільним, а також водним (річковим) і залізничним транспортом в Україні і СНД і дає змогу виконати багато завдань: дистанційне відстеження переміщень вантажів, що охороняються за допомогою супутникових радіонавігаційних систем ГЛОНАСС/GPS; безперервний контроль цілісності тари (контейнерів, вагонів й цистерн), у якій перевозиться вантаж, незалежно від виду тари; негайне оповіщення операторів пунктів охорони за спроби розкриття тари, з точною вказівкою місця і часу розкриття, зокрема, під час руху; супровід контейнерних перевезень від відправника вантажу до вантажоодержувача під час перевезення різними видами транспорту. У пристрої використовується приймач супутникових навігаційних сигналів систем ГЛОНАСС/GPS, що дає можливість з високою точністю у будь-якій точці світу визначати місцезнаходження пристрою (розташованого, наприклад, на вантажі), та GSM/GPRS-модем, що передає телеметричну інформацію на сервер системи [9].

Також сучасні цифрові технології привели до справжньої революції у відеоспостереженні: з’явилися доступні за ціною системи високої розподільної здатності з потужним збільшенням, малопомітні всепогодні камери, камери панорамного знімання, передача сигналів через мережу Інтернет, ефективні програмні засоби відеоаналітики (розпізнавання образів та детектування наперед визначених подій), сумісність з існуючими системами обробки, накопичення та передачі даних, що уможливорює розглядати системи відеоспостереження як ефективний сучасний інструментарій для підвищення якості управління процесами під час проведення митного контролю, розслідування порушень митних правил.

Крім того, одним із ключових чинників широкого використання відеоспостереження є перспектива зниження людського фактора у процесі аналізування ситуації, обробки відеозображення та прийняття рішення. Сучасні СІАВС забезпечують “відеоаналітику” та загалом збільшують ефективність роботи з відеоархівами порівняно з наявними СВС на вищій якісний рівень за допомогою:

- автоматичного відстеження різноманітних тривожних (підозрілих) ситуацій за рахунок використання базових та ситуаційних відеодетекторів;
- реалізації функцій ситуаційного аналізу відеоархіву, тобто забезпечення швидкого пошуку відеозаписів, що відповідають визначеним параметрам поведінки об’єктів у кадрі.

Також численні технічні прилади, поширені у побуті, можуть мати “подвійне” призначення. Наприклад, сучасні мобільні телефони одночасно дають можливість задоволення не лише комунікативних потреб їхніх власників, але й завдяки можливостям дистанційного позиціонування створюють можливість визначення місцеперебування абонента з похибкою не більше ніж кілька десятків метрів.

Отже, закономірним є вирішення такого питання: чи є правомірним здійснення контролю над пересуванням (маршрутом руху) особи і у яких межах? Якщо так, то якими особливими умовами повинні відзначатися ці процедури.

Спробуємо визначитись у цьому питанні, і для початку дати власне тлумачення поняття “електронний пристрій контролю пересування”. Під цим пристроєм ми пропонуємо розуміти науково-технічні засоби, які за допомогою розміщення на певному об’єкті дають змогу визначити його місце перебування та/або маршрут його руху. Крім таких засобів, основним призначенням яких є здійснення контролю-нагляду за пересуванням об’єктів, необхідно сказати і про “пристрої з

можливостями їх дистанційного позиціонування”, для яких зазначена властивість не є основним функціональним призначенням (мобільний телефон).

Правовий режим використання таких пристроїв повинен відрізнятися. Так, електронний пристрій контролю пересування може застосовуватись у приватноправовій сфері для нагляду за пересуванням фізичних осіб або їх транспортних засобів за допомогою розміщення на тілі, одязі, у речах або у транспортному засобі. Батьки малолітньої особи, опікуни особи, визнаної недієздатною, патронатний вихователь дитини, яка залишилась без батьківського піклування, повинні мати право на використання зазначених приладів для нагляду за пересуванням своїх дітей або підопічних. При цьому останніх потрібно повідомляти про факт використання пристрою для контролю їхнього пересування у формі, доступній для їх сприйняття.

Застосування цих засобів щодо інших осіб може здійснюватися лише відкрито (з обов’язковим про це повідомленням) і винятково з їхньої усвідомленої згоди.

Щодо “пристроїв з можливостями їх дистанційного позиціонування”, то їх володілець повинен бути обізнаний з такою функцією, а можливість використання (наприклад, шляхом звернення до оператора мобільного зв’язку) повинна обговорюватись окремо під час укладення угоди про обслуговування абонента. Персональне коло осіб, дозвіл на визначення свого місцеперебування надає володілець пристрою, вони повинні визначатись ним особисто.

Висновки. Вважаємо, що у вищезазначених випадках йдеться про необхідність забезпечення такого компонента права на свободу пересування, як “*таємниця пересування*”. Особі повинна бути гарантована таємниця її пересування у межах певної території, маршруту, зупинки та їх хронометрування.

1. Конституція України: Офіц. текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина [Текст]: [навч. посіб.] / під ред. М. І. Хавронюка. – К. : А.С.К., 2003. – 384 с. 2. Ромовська З. Особисті немайнові права фізичних осіб [Текст] / З. Ромовська // Українське право. – 1997. – № 1. – С. 47–60. 3. Пікінер К.В. Свобода на пересування та вибір місця проживання як суб’єктивне цивільне право громадян [Текст] / К.В. Пікінер // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2002. – № 2. – С. 97–99. 4. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні:з України від 11.12.2003 р. № 1382-IV [Текст] // Урядовий кур’єр. – 2004. – № 7. – С. 22. 5. Гражданское право: в 4 т. [Текст]: учеб. / отв. ред. Е.А. Суханов. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – Т. 1: Общая часть. – 348 с. 6. Цивільне право України [Текст]: курс лекц.: у 6-ти т. / за заг. ред. Р.Б. Шишки, В.А. Кройтора. – Х.: Еспада, 2004. – Т. 1, Кн. 2. – 286 с. 7. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII [Текст] // ВВР. – 1994. – № 11. – Ст. 50. 8. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII [Текст] // ВВР. – 1994. – № 11. – Ст. 51. 8. Рекламні матеріали (розділ “Новини”) – [Електронний ресурс]. – ДНВП “Об’єднання Комунар”: http://www.tvset.com.ua/about/news/?ELEMENT_ID=674.